

A második világháború magyar hadigazdaságának vázlatos áttekintése

DOMBRÁDY LÓRÁND

A Győrben 1938. március 5-én Darányi Kálmán miniszterelnök által meghirdetett újrالفegyverzési program új fejezetet nyitott a magyar politikában. Elhárult az akadály a trianoni szerződés és gazdasági nehézségek által hátráltatott fegyverkezés elől. Lehetségesnek látszott egy, a politikai és katonai vezetés által egyaránt remélt, ütőképes, a magyar revíziós törekvés alátámasztására alkalmas hadsereg felfegyverzése. Hosszas tárgyalások eredményeként, melynek során a fegyverkezést sürgető és maximális igényel fellépő hadseregvezetés óhatatlanul összeütközésbe került a pénzügyi kormányzat fenntartásaival, végül a kormány 1 milliárd pengő beruházási hitelt bocsátott rendelkezésre. Ezt a hadsereg állapotát és igényeit tekintve szerény hitelt, mint Imrédy Béla, ekkor a Magyar Nemzeti Bank elnöke, kijelentette, az ország általános gazdasági helyzetének javulása tette lehetővé. A nemzeti adósság csökkent, a valutakeret növekedett, az 1936/37. évi 4417 millió pengő nemzeti jövedelem 22%-kal haladta meg az előző évit. A tőke örömmel fogadta a beruházási programot, mert a várható megrendelésektől az 1938 elején már megtorpanással fenyegető konjunktúra fellendülését várta.

A képviselőház áprilisban, a felsőház pedig májusban változtatás nélkül fogadta el és emelte törvényerőre a programot. Az 1938. június 2-án kihirdetésre került 1938. XX. törvénycikk felhatalmazta a kormányt 600 milliós egyszeri vagyonadó és 400 milliós kölcsön kibocsátására. Ebből az összegből 600 milliót közvetlenül a hadsereg felszerelésére, 400 milliót pedig közvetett honvédelmi beruházásokra kívántak fordítani. A törvény felhatalmazta a kormányt, hogy szükség szerint, amennyiben a helyzet alakulása úgy kívánja, a beruházási hozzájárulás és kölcsönök terhére rövidlejáratú kölcsönöket vehessen fel. A vagyonadót 1938. X. 1-től 20 egyenlő részletben, 1943 végéig kellett befizetni. Azt az 50.000 pengőt meghaladó vagyonokra vetették ki. A tőke sérelmesnek találta, hogy a 600 millióból az iparra a vagyon 8%-át kitevő 320 milliót, míg a földbirtokokra csak a vagyon 5%-át meg nem haladó 80 milliót vetettek ki. A pénzügyminiszter szabad kezet kapott a programnak szükség szerinti, a tervezett öt évnél rövidebb idő alatti végrehajtására is.

A hadseregvezetés az egyszeri maximális erő kifejtésre kész, 107.000 fős béke- és 150.000 fős hadilétszámú, megfelelő gépesítettségű és légierővel is rendelkező hadsereg felállítását ekkor még 1940 végéig tervezte. A „Huba I.” fedőnevű hadrend felszerelését majd 1941-től követte volna a „Huba II. és III.” hadrendek kiépítése.

Az egymilliárdos program elfogadása fenntartásokkal találkozott a hadseregvezetés részéről. A közvetlen hadfelszerelésre szánt 600 millió ugyanis messze volt az általuk követelt 1500 milliótól. De tudomásul vették azzal, hogy egyelőre a kormányzat nem kívánja jobban megterhelni a tőkét, de szükség szerint bármikor lehetséges a program kibővítése. Még csak folyamatban volt a hadrend szervezeti kiépítése is, s így jórészt tisztázatlanok annak anyagi vonzatai is. A vezetésnek csak elképzelései voltak a beszerzendő hadfelszerelési eszközök típusáról, beszerzésének módjáról, azok áráról. Hason-

lóképpen bizonytalan ismereteik voltak a magyar ipar várható teljesítményével, felkészültségével kapcsolatosan is. Ilyen körülmények között a rendelkezésre álló összegek egyelőre elégségesnek mutatkoztak, bár a vezetés remélte, hogy a várható politikai szükségstől sarkallva mielőbb sor került a program kibővítésére és felgyorsítására. A program megvalósításának alapkérdése volt az iparnak a haditermelésre történő gyors átállítása, s az ehhez szükséges intézkedések megtétele. A fő kérdés az volt, mennyire sikerül a tervezett fegyverkezéshez szükséges „maximális erő kifejtést”, azaz a meglévő gazdasági erőtevézők teljes és azonnali igénybevételeit biztosítani, a felkészülés szolgálatába állítani. Ehhez a gazdaság tökéletes mozgósítására lett volna szükség, melyek a gazdasági életben is meghatározzák azokat a feladatokat és intézkedéseket, melyek adott esetben biztosítják a béke termelésnek haditermelésre való gyors és zökkenőmentes átállását. Ennek magában kellett foglalnia a megfelelő műszaki feltételeket – az üzemeknek és gépi eszközöknek már békében való előkészítését – a szükséges nyersanyagok időbeni felhalmozását, kellő számú műszaki szakember és munkásgárda készenlétbe helyezését. De nem nélkülözhetette az ipar katonai irányításának és biztosításának tervét sem. Egy ilyen átfogó ipar mozgósítási terv csak gondosan mérlegelt politikai, katonai és gazdasági megfontolásokon nyugodhatott, ami adott esetben megfelelő támpontot ad a tervezőknek és irányítóknak. A magyar katonai vezetésnek azonban nem állt módjában ilyen előkészítő munka. Hiába követelték már a harmincas évek közepétől egyre türelmetlenebbül az állam fokozottabb beavatkozásán nyugvó, a majdani háborús mozgósítást alátámasztani képes ipar- és gazdaságpolitikát, s az ennek megfelelő intézkedések kiadását. Az előkészületek csak igen lassan a politikai konsternáció, méginkább az ország gyenge gazdasági lehetőségeinek megfelelően alakultak. Az ipar nem volt hajlandó megfelelő állami támogatás és konkrét megrendelések nélkül előzetes anyagi befektetésekkel járó előkészületekre. Így aztán, amikor sor kerülhetett a milliárdos program meghirdetésére, a katonai vezetés nagy sietséggel igyekezett a helyzet megkívánta, a kormánynak, de magának a katonai vezetésnek is a gazdasági életre nagyobb befolyást biztosító intézkedéseket kicsikarni. Az 1939 márciusában elfogadott honvédelmi törvény összefoglalta és szentesítette mindazon, a hadi üzemek katonai ellenőrzésétől és irányításától a kötött anyaggazdálkodásig terjedő intézkedések körét, melyek a hadsereg voluntarista és a politikai események hatására egyre türelmetlenebb vezetésének megelégedésére megteremtette a gazdasági és társadalmi életbe történő hathatós állami befolyás lehetőségét.

Az események felgyorsulása csakhamar kétségtelenné tette, hogy a beruházási program kibővítése és meggyorsítása elkerülhetetlen. Az első bécsi döntés, majd ezt követően a Kárpátalja visszacsatolása, valamint a világháború kitörése és az erdélyi kérdés megoldásának előtérbe kerülése a vezetés számára egyértelművé tette, hogy az akcióképes és nagyobb létszámú hadsereg gyors felszerelése nem tűr halasztást. Az öt évre tervezett programot kibővített formában 1940 végéig be kell fejezni. Szükség van az emelt szintű ipari megrendelések és beszerzések időbeni legyártására, ehhez az ipari kapacitás bővítésére, a nyersanyagimport növelésére, s ehhez a beruházási hitel jelentős kibővítésére.

Az ipar bizalmatlanul fogadta a feladatot, miközben még a kezdeti nehézségeket sem küzdötte le. Félt a felfuttatott kapacitás majdani kihasználatlanságától. Ennek ellenére az ipari beruházások a „Huba I.” program 1939 márciusi kibővülésével, valamint az év végi, a hadsereg modernizációját célzó harckocsi-, gépjármű- és repülőgépgyártást fokozni hivatott „Huba II.” megrendelése hatására, 1939-ben jelentős növekedés mutattak. Az új gyáralapításokra és bővítésekre 6,6 milliót, ipari beruházásokra 315,5 milliót fektettek be.

A konjunktúra csúcspontja felé közeledett. 1939 nyarán az ipari termelés volumene már 22%-kal haladta meg az egy évvel azelőttit. A foglalkoztatottság is 769.000 fővel csúcspontot ért el. A fellendülés hatása ekkor már a könnyű- és a fogyasztási iparban és mezőgazdaságban is érezhető volt. A veszély adott volt: a hadiipari megrendelések legyártását követően a felfuttatott kapacitások kihasználatlanok maradnak, munkanélküliség fenyeget.

A hadiipari termelés felfuttatása következtében bekövetkezett gazdasági konjunktúra fenntartásának mikéntje gondot jelentett *Teleki Pál* miniszterelnöknek és kormányának.

Többek között ez is egyik oka volt a közte és *Werth Henrik* gyalogsági tábornok, a honvéd vezérkar főnöke közötti feszült viszonynak, aki nem kívánta figyelembe venni a gazdasági megfontolásokat.

Az erőfeszítések közepette nem lehetett figyelmen kívül hagyni a Németország részéről hirdetett, magyar tőkés körökben nyugtalanságot keltő nézeteket az új rendről, melyben a magyar iparnak a visszafejlesztés lett volna a sorsa. Nem titkolták, hogy a magyar mezőgazdasági termelés fokozása és az ipari termelés visszaszorítása az érdekük. Ennélfogva – mint ezt a katonai vezetés döbbenetesen tapasztalta – a várakozással ellentétben nem óhajtották támogatni a magyar hadiipart. A páncél- és gépjárművek, tüzérségi és egyéb fegyverzet, valamint repülőgépek gyártási jogának átadását ismételten megtagadták, s a számukra elavult hadianyagok licencének átadását is szinte elfogadhatatlan feltételekhez kötötték. Ez nagymértékben hátráltatta az egyes fegyverek gyártásának bevezetését. De nehézséget jelentett a Németországból rendelt alkatrészek, félgyártmányok, szerszámgépek beszerzése is, melyek az egyre inkább önellátásra kényszerülő, kapacitását növelő magyar hadiipar számára elengedhetetlen fontosságúak voltak. Szállításuk leállítását, illetve késletetését gyakran használták a politikai és gazdasági zsarolás eszközeül.

A hadiipar működéséhez szükséges nyersanyagok beszerzése is 1940-től már nehézségekbe ütközött. A tengerentúli kereskedelem a spanyol és portugál kikötőkre korlátozódott. A nyersanyagok megrágultak. A brit tengeri blokád is megtette hatását. Kikötőkben tartották vissza a magyar rendeltetésű árukat, biztosítékokat kérve, hogy azok nem kerülnek német kézre. Mivel a magyar kormány az ezzel kapcsolatos német igényeknek nem tudott ellenállni, gyakorlatilag lassan lezárult a beszerzés tengerentúli útja. Az anyaggazdálkodás növekvő gondjai a hadsereg elsősorban páncélos és repülőerői fejlesztését nehezen áthidalható nehézségek elé állították.

A gyorsított program eredményeként az ipar, ha nem is a hadsereg megkívánta ütemben, de teljesítette az elé állított követelményeket.

A hadiipar egészének részesedése az ország ipari termeléséből a következőképp alakult:

1939: 5,7% (ezen belül nagyipar 6,2%, kis- és középipar 4,4%)

1940: 9,1% (ezen belül nagyipar 11,2% kis- és középipar 3,2%.)

Az iparágak közül a legszembetűnőbb a vas- és fémipar valamint a gépgyártás teljesítménye emelkedett ki, amely az 1939-es 19%-os ágazati részesedését 1940-ben a harc- és gépjárműgyártás fellendülése következtében 40,0%-ra növelte. Az iparág 1939-ben 145, míg 1940-ben 347,3, összesen 492,3 millió pengővel részesedett a két esztendő alatt teljesített, 787,0 millió pengőt kitevő honvédelmi megrendelésekből. A termelési eredmények mellett 1940 nyarától már a dekonjunktúra is jelentkezett. A júniusban 845.000 embert foglalkoztató ipar júliusban már 17.000 embert tett az utcára. A dekonjunktúra a keresetekben, így közvetve a fogyasztási cikkek gyártásában is megmutatkozott.

A program felgyorsulása hamar meghaladta az 1 milliárdos keretet. Az eredetileg 1940 végéig felhasználni szándékolt 487,7 millió még felét sem fedezte a szükségessé vált kiadásoknak. A kormány a törvény általi felhatalmazással élve a MNB-től és más pénzügyintézetektől felvett hitelekkel elégítette ki, az 1941-től már szinte követhetetlené váló hadikiadásokat. A beruházási hitelek mellett az egyre növekvő létszámú és hadbalépő hadsereg fenntartási, működési, mozgósítási költségeit, a mozgósításokat, az elhasználandó felszerelés pótlását, az állami költségvetésnek a honvédelmi tárca rendelkezésére bocsátott rendes és pótköltségvetési hiteleivel, valamint mozgósítási hitelekkel fedezték.

A kormány 1938 szeptemberében újabb 136,2 milliót bocsátott a honvédség beruházási rendelkezésére, majd 1939 januárban, a Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos fejlesztésre újabb 86,2 milliót. Ezzel a beruházási hitel összege már 822,4 millióra emelkedett. Az 1939 márciusában életbelépett „Huba I/A” hadrend 837 millióra növelte a beruházási program tervezett kiadásait. A kormány ezt követően elsősorban lőszer beszerzésekre még újabb 200 millióhoz is hozzájárult.

Az 1939-es év végéig a beruházási hitelből 773 milliót kötöttek le megrendelésekkel és 480 milliót fizettek ki előlegekre és elkészült anyagokra. A 200 milliós hitelből is az

összeg teljes lekötése mellett már mintegy 80 millió kifizetés történt. Ezzel a beruházási hitelek kiadásai már megközelítették az eredeti 600 millió pengőt.

A hadsereg felszerelése és fenntartása azonban már feneketlen zsáknak bizonyult. A vezérkar újabb fejlesztési hiteleket követelt. A Legfelső Honvédelmi Tanács 1939 decemberében elfogadta a „Huba” hadrend továbbfejlesztésének tervét. A harckocsi és repülőgép beszerzésre, valamint a légvédelem fejlesztésére „Huba II.” hitel címén 430 milliót kapott a hadsereg. Miután a német páncélos beszerzések végleg zsákcába jutottak, a magyar harckocsi gyártás kifejllesztése maradt az egyetlen járható út. A „Turán” harckocsi gyártásának bevezetéséhez további 74,8 milliót kért és kapott a katonai vezetés 1940 augusztusában. Ezt megelőzően pedig elkerülhetetlenül szükségessé vált beruházásokra még 195,1 millió „Hadigyártás” hitelt kértek. Mindehhez járult még 1940 őszén az Erdélyben megalakuló IX. hadtest felszerelésének beruházásaira 58,5 milliós kiegészítés.

A háborús helyzetet az Erdéllyel kapcsolatos hosszas mozgósítás, majd a bevonulás költségei tovább növelték a kiadásokat. A beruházási hitelek mellett különböző költségvetési póthiteleket és az Erdéllyel kapcsolatos mozgósítás címén 310 milliós állományfelemelési (mozgósítási) hitelt is kapott a hadsereg.

Az 1938-1940 közötti időszakban az események nyomán megnövekedett fenti honvédelmi kiadások érzékenyen érintették az államháztartást.

Az 1940 végére kialakult helyzet a következő volt:

	Kapott hitel	Ebből felhasználva
	(millió pengő)	
Költségvetés 1938-40	1.048,6	936,8
Állomány felemelés (M)	632,2	492,9
Beruházás	1.780,9	1.059,3
Összesen	3.452,7	2.489,0

A súlyos hadikiadások a nemzeti jövedelem növekvő hányadát emésztették fel:

Év	Nemzeti jövedelem	Hadikiadás	Hadikiadás a nemzeti jövedelem %-ában
1938/39	5.192	791	15,2
1939/40 18 hó	9.311	1.698	18,2
	14.503	2.489	

A milliárdos terv a 600 millió adó mellett 400 millió kölcsön felvételét irányozta elő, amit három részletben 1938-1940 között bocsátott ki az állam és jegyeztetett a vállalatokkal. Ez azonban természetesen már nem volt elég. Így az állam 1938 és 1940 között különböző összegű előleg-, folyószámla-, és rendkívüli kölcsönöket vett fel a pénzügyintézetektől. Ezek megoszlása a következő volt:

Évenkénti megoszlás:

1938	.225 millió
1939	.290 millió
1940	.566 millió

A kölcsönökkel az államadósság rohamosan növekedett. Az 1938/39-es költségvetési év zárásakor még 2.131,6 milliós adósság 1940 végéig 3.338,8 millióra növekedett. Ennek ellenére a kölcsönökből származó 1.081 millió pengő a beruházási hozzájárulásból

1. Beruházási kölcsön	416 millió P
2. Előlegkölcsönök	200 millió P
3. Folyószámla kölcsönök	90 millió P
4. Rendkívüli kölcsönök	375 millió P
Összesen	1081 millió P

befolyt 582 millióval együtt nem fedezte a hadikiadásokat. A hiányzó milliókat adókból kellett fedezni. Az 1939/40-es költségvetési évben (18 hónap) az előző évhez képest 689.142 millió pengő adóbevételi többlethez jutott az állam.

A kormány hiába remélte, hogy Erdély egy részének visszaszerzésével lehetőséget kap a fegyverkezés lassítására és az ennek nyomán kialakult rossz gazdasági helyzet legalább részbeni rendezésére, s Erdélynek a anyaország gazdaságába való beillesztésére. A politikai helyzet gyors változása, a háborúba való bekapcsolódás lehetősége majd tényré válna, új revíziós lépések megtételének reménye s a kapott területek megvédése előtérbe helyezte a hadseregvezetés követelését, tovább kell fejleszteni a hadsereget. A folyó és újabb megrendelésekkel fenn kell tartani az ipar mozgósított állapotát. A háború eddigi tapasztalatai már bizonyították, hogy a honvédség fegyverzeti szintje alatta marad a követelményeknek, ezért az amúgy is kitűzött modernizálást magasabb szinten kell megvalósítani, még akkor is, ha ez csak az egész nemzetgazdaságra kiható erőfeszítések árán lehetséges.

A kormány szándékai ellenére engedett a hadsereg követeléseinek. Olyan intézkedések születtek, melyek tovább növelték az állam beavatkozását a gazdaságba, így módon az ország erejét meghaladóan téve lehetővé az erők koncentrálását és a háborús gazdaságra való áttérést.

Követeléseinek konkrétizálásaként a honvéd vezérkar 1940 őszén javasolta a kormánynak, hogy a „Huba II.” megrendelések 1942 végéig tervezett befejezését egy évvel hozzák előre. A következő fejlesztési lépcső, az 1942. március 1-jén életbelépő „Huba-III.” hadrend előkészítését mind szervezési, mind pedig gyártási vonalon kezdjék meg. Ez utóbbi főként az igen anyagigényes páncélos csapatok és légierő fejlesztésére fog nagy súlyt helyezni.

A Jugoszlávia, majd a Szovjetunió elleni hadbalépés a hadseregvezetést látszólag igazolni. Az 1941-es év megnövekedett hadikiadásai, a hadiiparnak az ipari termelés egészéből való 18,2%-os részesedése már egyértelműen az ország hadbalépésének hatására utal. A Szovjetunió elleni villámháború csődje, majd *Werth Henrik* menesztése a vezérkar éléről új katonapolitikai vonalat helyezett előtérbe. A *Szombathelyi Ferenc* vezérezredes irányította katonai vezetés már egyértelműen az erők megőrzését, a veszteségek pótlását tűzte ki célul. Különösen aktuálissá vált ez, amikor a magyar 2. hadsereggel együtt a hadsereg felszerelésének jelentős hányada is a fronton maradt. Előtérbe lépett a háborúból való kiválás lehetőségeinek keresése. Mindezek fokozottan vetették fel a megmaradt magyar erőknek a háborútól való távortartását, új csapatok felszerelését, melyek alkalmasak, hogy a háború befejezését követően tevőlegesen állhassanak a magyar kormány rendelkezésére. A kormány 1943-as kísérletei, hogy angolszász segítséggel megtalálja a háborúból való kiválás és önmaga átmentésének módját a továbbiakban sikertelennek bizonyultak ugyan, azonban mindent igyekeztek megtenni a hadsereg ütőképességének növelése érdekében. Ez 1942-43-ban a magyar hadiipar termelés oly mérvű növelését tette szükségessé, amely végül is az adott körülményekből származó növekvő nehézségek közepette a kétségtelenül jelentős eredmények mellett sem hozhatta meg a várt eredményt.

A magyar hadiipar és gazdaság 1943-ban elérkezett termelőképessége maximumához. Az egyes gyárak kapacitásának fejlesztése, új létesítmények, mint a Dunai Repülőgépgyár létrehozása mellett, igyekeztek minden olyan kis- és közepüzemet is bevonni a haditermelésbe, amely alkalmassá volt tehető valamely résztvevő elvégzésére. A hadiüzemeknek az 1942-43-as mozgósítási évre kiadott jegyzékében már 1370 hadi-

üzem szerepelt (1939-ben még csak 757). Jelentős volt a minőségi fejlesztés. Bővítették a harckocsi- és gépjármű-, valamint repülőgépgyártást, s az ehhez szükséges kohó- és gépipart. A közös magyar repülőgépgyártás keretében megkezdtek a Messerschmitt 109 és 210-es gépek gyártását.

Az 1942. és 1943. évi hadiipari termelésnek az ipari termelés egészéből való részesedése pontosan nem állapítható meg. Azonban a rendelkezésre álló összipari termelési értékek és a hadikiadások összevetése mégis lehetővé tesznek egy megközelítő pontosságú számítást.

Az ipar egésze termelési értékének növekedése (millió pengő):

1941	5.607,1	—
1942	7.432,2	32.5%
1943	10.170,5	36.8%

Ezen belül a hadiipari termelés, mint az össztermelés értékének ekkor már fő tényezője, részesedésének csak megközelítően pontos százalékos megközelítésére vállalkozhatunk. A pontos termelési adatok hiánya valamint a különböző hadikiadások meglévő számadatai többet nem tesznek lehetővé. Ugyanis csak nagy hibaszázalékkal határozható meg, hogy a hadikiadásokból milyen hányad jutott közvetlenül a hadiipari megrendelések dotálására. A kincstár által az ipar részére történő tudatosan késleltetett kifizetések a bonyolult és lassú elszámolások révén elhúzódtak. Az adott tárgy-évben átadott eszközök teljes kiegyenlítése jócskán elhúzódott, arra több hónapos késéssel a következő naptári évben, sőt még később, a bekövetkező események következtében jó részt egyáltalában nem került sor. Így a vállalati összeg kb. 10-20 %-ának visszatartása következtében a teljes termelési érték nem jelentkezett a honvédségi kiadásokban. Ugyanakkor az áremelkedések kevésbé éreztették hatásukat, mivel a honvédelmi minisztérium igyekezett minél kisebb mértékben és hosszas tárgyalások után helyt adni a vállalatok ezirányú kéréseinek. Az 1944-es évben már kevés új megrendelést adott ki a hadsereg, sőt a kifizetések is csökkentek. Mindezen körülmények figyelembe vételével arra a megállapításra jutottunk, hogy 1942 elejétől 1944. március végéig az iparnak kifizetettek csak mintegy 80%-ban fedik az 1942-43-as időszak honvédségi megrendelésre végzett hadiipari termelésének értékét.

A hadiipari kifizetések a következőképp alakultak:

Kifizetések	1942	1943 ⁺	Összesen:
	(millió pengő)		
Beruházási hitelekre	429	1169	1598
„R. M.” hitelre [*]	300	820	1120
Német bérmunkára	200	400	600
Közös rep. gyártás német gyártás		70	70
Rendes HM költségvetésből [*] hadfelszerelésre	150	170	320
	1079	2629	3708

⁺ Az 1944. március 31-ig történő átutalásokat – 509 millió pengő – is beleszámítva.

^{*} Csak hozzávetőleges értékek.

Viszonylag könnyű volt számolni a különböző beruházási hitelekkel és még az úgynevezett „R.M.” (rendkívüli mozgósítás) hitellel is, melynek egy hányadát felszerelési cikkek gyártására fordították. Nehezebb volt viszont figyelembe venni olyan, a honvédségi hitelek között nem szereplő tételeket, mint a német hadsereg számára végzett bér munkák, valamint a közös repülőgépgyártás, melynek kiadásait és bevételeit nem a HM hitelekkel együtt kezelték.

A kifejtett tényezők következtében a honvédelmi minisztérium által az iparnak kifizetett fenti összegek csak megközelítik a hadiipar által előállított termelési értéket. Ez 1942-ben 14,5%, míg 1943-ban 25,8%-át képezi az ipar össztermelési értékének. A hadiipari potenciál valós részesevé az ipari termelés egészéből a visszatartott kifizetések következtében nagyobb volt, mint a kimutatott termelési értékben kifejeződik. A hadiipar részesevé az összipari termelésből számításunk szerint az 1941-es 18,2%-kal szemben 1942-ben már elérte a 21,0%-ot. Az 1943-as – a hadiipari termelés csúcs időszakában – már 30% körül mozgott. Az 1944-es év nagyarányú visszaeséséről nincsenek adatok.

A hadiiparban az 1941-től tapasztalható felfutás, mint erre már céloztunk, elsősorban a „Huba III.” hadrend szükségleteit elégítették ki. Megemlítendő még a „Huba III.”-t kiegészítő, valamint a „Szabolcs” hadrend is, melyek megrendelése is már csak részben történtek meg, legyártásukra pedig jóformán már nem került sor.

Az állam változatlanul a pénzügyektől felvett hitelekkel dotálta az egyre nagyobb hadikiadásokat. Az új hadiipari létesítmények is jórészt állami hitellel létesültek. Így 1941-ben Weiss Manfréd, a Győri Vagon, MÁVAG, Ganz, Láng gyárak csak a gépjármű és repülőgép gyártó kapacitásuk növelésére 93,3 millió pengőt kaptak, de jelentős beruházások történtek az acél- és alumíniumkohászatban is. Az 1942-es évben 100 milliós, 1943-ban pedig 236 millió pengő újabb hitelt bocsátott az állam rendelkezésre a bővítésekhez. Ebben nem szerepelnek a gyárak által saját tőkéből eszközölt kapacitás-növelések, mint a Weiss Manfréd és a Hitel Bank által 1941 végén 600 milliós alaptőkével létesített Dunai Repülőgépgyár.

Néhány adat az 1941-43. évi ipari növekedés szemléltetésére:

Év	Átlagos munkás létszám	%	teljesített munkanapok	%	teljesített munkaórák	%	általános munkaidő (óra)
1941	405.126	–	116.531,022	–	973.692,840	–	8,5
1942	454.635	10,0	130.443,787	10,6	1128.277,131	5,8	8,7
1943	666.077	2,5	133.883,654	2,6	1182.135,527	4,2	8,8

A termelés emelkedése az erőgépek és villamos motorok teljesítőképességének növekedésében:

Év	Erőgépek	Villamosmotorok	Összesen	%
1941	1.192,703	803.176,8	1.995,979,8	–
1942	1.195,873	868.115,5	2.063,991,5	3,4
1943	1.532,000	1.042,000,0	2.574,000,0	24,6

A hadiipari felfutás azonban nem jelentett olyan fejlődést mint ami elégséges lett volna a növekvő igények kielégítéséhez. Az egyre nehezebb import (nyersanyag, szerszám, valamint egyéb hátráltató tényezők következtében az 1942-43-ban kapott fejlesztési hitelek nem lehetett felhasználni:

Hitel	Lekötve	Felhasználva	%
(millió pengő)			
100	82,3	51,4	62,4
236	175,0	62,7	35,8

A gépimport alakulása: (millió pengő)

1941	1942	1943	1944
91,7	113,3	141,8	101,6

A szükséges fémipari gépek – szerszámgépek – importjában 1943-ban elérték a viszonylagos csúcst, a további szállítások, a lekötések ellenére is, 1943 végén megtorpantak és gyorsan hanyatlani kezdtek. A német, svéd és svájci partnerek már eleve vonakodtak elfogadni a megrendelések zömét, s vállalásaikat növekvő késéssel teljesítették. Egyre több olyan cikk volt, amire nem találtak külföldi szállítót. Hasonlóképpen a nyersanyagok és félkészgyártmányok beszerzése is egyre nehezedett. Maguk a zavarokkal küszködő németek is, akik a megrendelések egy részében érdekeltek voltak, már ha akarták sem tudták kielégíteni a magyar igényeket. Elsősorban a közös repülőgépgyártást igyekeztek támogatni egyre csökkenő eredménnyel.

A termelés növekedésének akadályává vált a szakmunkás- és betanított munkásokban mutatkozó hiány is. A második műszakban csak 75%-ban, a harmadikban pedig csak 40%-ban tudták kihasználni a meglévő kapacitást is.

A növekvő nyersanyagszükséglet biztosítása is 1942-től egyre nehezebb feladat elé állította a kormányt. A felhalmozott készletek fogyóban voltak, utánpótlásuk sok területen szinte lehetetlenné vált. Németország egyre kevésbé volt képes ezen enyhíteni. Ugyanakkor a németek növekvő mértékben igényelték a magyar mezőgazdasági termékeket és magyar olajat. Az 1941. évi 422.200 tonna magyar nyersolaj termelés hiába emelkedett 1943-ban már 838.700 tonnára, a magyar hadsereg üzemanyag-gondokkal küzdött, mert a termelés döntő hányadára Németország tartott igényt.

Nem a gyárakon múlt tehát, hogy elért teljesítményük többnyire még az adott kapacitásnak sem felelt meg. Ha azonban jórészt kívülálló okokból nem is a megkívánt mértékben, de a magyar hadiipar az erőfeszítések árán így is jelentős és figyelemre méltó eredményeket ért el technikai és mennyiségi tekintetben egyaránt. Az általa újonnan bevezetett eddig nem gyártott harckocsik, repülőgépek, valamint más fegyverek paramétere, minősége és jórészt alkalmazhatósága is megfelelt a követelményeknek.

A magyar hadiipar eredményei a főbb fegyverek gyártása terén: (db)

	1938-40	1941-44	Összesen
Páncéljárművek (Toldi, Turán, Nimród stb.)	283	605	888
Gépjárművek, vontatók	1914	3310	5224
Lövegek	495	3773	4268
Gyalogsági fegyverek (puska, géppuska, géppisztoly stb.)	173.518	419.174	592.692
Repülőgép (Me 109. Me 210. Héja, Sólyom)	128	928	1056

A kormány az 1941-44 közötti időszakban az ország pénzügyi erőforrásainak – hitelek, adók – maximális, a gazdasági csődöt előrevetítő felhasználásával is maradéktalanul igyekezett kielégíteni a hadsereg igényeit. A költségvetési, mozgósítási és beruházási hitelek egyaránt az egekig nőttek. Az iparnak, a fenti akadályok következtében mérsékelt felfutása következtében, az eredmények dacára sem sikerült elérni a kitűzött célt, így a hitelek jelentős része felhasználatlanná vált. (Az utolsó beruházási hitelek csak 1945-től foglalkoztatták volna az ipart.)

A hitelek összesítése 1938-1944. IX. 1-ig: (millió pengő)

Hitel megnevezése	Rendelkezésre álló	Felhasznált
I. Költségvetési hitel	5.654,9	4.408,7
II. Mozdósítási hitelek	7.051,0	3.782,3
III. Beruházási hitelek	8.855,4	38.927,3
Összesen:	22.184,5	12.636,0

Az összhitelnek tehát csak 56,5%-át vették igénybe, ami rávilágít, hogy a hadsereg sohasem szenvedett hitel hiányban.

A fenti vázlatos kép úgy véljük kellőképp érzékelteti a magyar háborús gazdaság erőfeszítéseit egy olyan hadiipari program megvalósítása érdekében, melynek célkitűzései nem valósulhattak meg. A vezetés egy olyan háborús kényszerpályára került, melynek gazdasági vonatkozásai is meghaladták erejét és lehetőségeit.

Összesen	1938-40	1941-44	1945-48
Rendelésre álló	22.184,5	22.184,5	22.184,5
Felhasznált	12.636,0	12.636,0	12.636,0
Maradvány	9.548,5	9.548,5	9.548,5
Összesen	34.723,0	34.723,0	34.723,0